
Polskie repozytoria instytucjonalne jako miejsce dla otwartych zasobów naukowych i edukacyjnych

Ewa Głowacka

Institut Informacji Naukowej i Bibliologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Abstrakt

Cel/teza: Otwarte repozytoria cyfrowe to obecnie bardzo dynamicznie rozwijający się rodzaj źródeł informacji naukowej. Celem artykułu jest omówienie wyników badań nad stanem funkcjonujących w Polsce naukowych repozytoriów tworzonych przez wyższe uczelnie i inne jednostki naukowe.

Koncepcja/metody badań: Przedstawiono polskie repozytoria naukowe od strony ich rozwoju, liczebności, struktury zasobów oraz funkcji. Zdecydowano się na analizę jedynie takich inicjatyw, które gromadzą zasoby nowe, a nie – jak w przypadku licznie funkcjonujących w Polsce bibliotek cyfrowych – zdigitalizowane kolekcje dziedzictwa narodowego. Pomocą w wyborze serwisów były listy repozytoriów naukowych zawartych w portalu Uwolnij Naukę, EBIB oraz w bazie Agregator CEON. Każdy z serwisów przebadano oddzielnie. Dla przedstawienia liczby inicjatyw zagranicznych oraz funkcji repozytoriów polskich i obcych wykorzystano serwis OpenDOAR oraz literaturę przedmiotu.

Wyniki i wnioski: Autorce udało się odnaleźć 33 aktualnie funkcjonujące polskie otwarte repozytoria naukowe. Ogółem zgromadziły one ok. 270 tys. różnorodnych zasobów, przede wszystkim prac dyplomowych i doktorskich, artykułów z czasopism oraz materiałów dydaktycznych. Projekty te rozwijają się bardzo aktywnie, zważywszy na to, że mają jeszcze bardzo krótką historię. Tworzenie repozytoriów przynosi wiele korzyści dla uczelni. Zaliczymy do nich wzrost jej prestiżu jako skutek wzrostu widoczności badań naukowych prowadzonych na wydziałach, promowanie kadry naukowej, wspieranie edukacji studentów poprzez ułatwienie im dostępu do materiałów dydaktycznych.

Zastosowania praktyczne: Wyniki analizy polskich repozytoriów pokazują obraz ich obecnego stanu rozwoju oraz mogą stanowić zachętę do deponowania prac oraz korzystania z ich zasobów.

Słowa kluczowe

Open Access. Polskie repozytoria instytucjonalne. Polskie repozytoria dziedzinowe. Zasoby cyfrowe.

Otrzymano: 21 lipca 2016. Zrecenzowano: 20 sierpnia 2016. Zaakceptowano: 1 września 2016.

1. Wstęp

Współczesne przemiany w komunikacji naukowej i edukacji często rozpatrywane są w aspekcie zjawiska „Nauka 2.0”, czyli procesów oraz tendencji związanych z wykorzystaniem w nauce współczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych. Głównymi przejawami rozwoju zastosowań nowych technologii i nowego, bardziej otwartego spojrzenia na komunikację naukową, jest rozwój idei Open Access (OA) oraz przepływ informacji naukowej nie tylko przez tradycyjne, dotychczas rozwijane kanały (publikacje tradycyjne i elektroniczne, głównie książki i czasopisma), lecz także wykorzystanie w komunikacji naukowej

technologii Web 2.0 i związanych z nią mediów społecznościowych (np. blogów, serwisów społecznościowych i forów internetowych). OA to ruch społeczny działający na rzecz swobodnego upowszechnienia wiedzy, który w praktyce oznacza wolny i nieograniczony dostęp do cyfrowych publikacji naukowych oraz otwarty model komunikacji naukowej.

Jedną ze strategii ruchu OA – „zielona droga” to tworzenie otwartych archiwów i repozytoriów, które gromadzą i udostępniają treści w formie cyfrowej:

Repozytorium otwarte (ang. *open repository*, *open archive*) jest to narzędzie służące zarządzaniu i długoterminowemu przechowywaniu dokumentów cyfrowych. Repozytoria wspierają rozwój badań naukowych, procesy uczenia się oraz prace administracyjne. Stosują one otwarte standardy tak, aby ich zasób był w pełni dostępny. Standardy te pozwalają na stosowanie mechanizmów, które umożliwiają importowanie, eksportowanie, przechowywanie i wyszukiwanie cyfrowych dokumentów w repozytorium. Zawartość otwartego archiwum może być bardzo różna i może służyć różnym celom oraz użytkownikom (Rychlik & Karwasińska, b.d.).

W cyfrowych repozytoriach i archiwach mogą się znaleźć zarówno teksty niepublikowane i nierecenzowane (preprinty), jak i publikacje, które przeszły proces recenzji i zostały zaakceptowane do druku (postprinty). Repozytorium może gromadzić wszystkie formy dokumentów czy postaci danych, które powstają na uczelni: artykuły z czasopism (postprinty), rękopisy (preprinty), dane bibliograficzne, książki lub ich części, np. rozdziały, materiały konferencyjne, postery, prezentacje, prace magisterskie i doktoraty, prace habilitacyjne, materiały edukacyjne, multimedia i materiały audio-wideo, inne (Bednarek-Michalska, 2011). Obecnie rozwijane są różne typy repozytoriów, do których zaliczamy:

- repozytoria instytucjonalne (ang. *institutional repository*) – cyfrowe archiwa gromadzące i rozpowszechniające dorobek intelektualny konkretnej społeczności naukowej (uczelni, instytutu badawczego),
- repozytoria dziedzinowe (ang. *subject repository*), które gromadzą dokumenty spójne tematycznie,
- repozytoria danych badawczych (tzw. danych surowych) (ang. *data repository*) – archiwa gromadzące surowe dane eksperymentalne, np. genomy bakterii, zwierząt czy człowieka (Rychlik & Karwasińska, b.d.).

Repozytoria, w przeciwieństwie do czasopism, nie mają własnych recenzentów i nie finansują procesu recenzowania. Archiwa takie zazwyczaj funkcjonują przy ośrodkach akademickich lub instytucjach badawczych. Materiały gromadzi się w nich na zasadzie autoarchiwizacji (ang. *self-archiving*), tzn. autorzy sami deponują kopie swoich prac. Repozytoria zawierają publikowany i niepublikowany dorobek naukowy jednego lub kilku ośrodków w postaci dokumentów utworzonych jako elektroniczne (ang. *born digital*).

W polskiej literaturze przedmiotu polskie repozytoria otwarte kilka lat temu analizowała Emilia Karwasińska (Karwasińska, 2012) przedstawiając dziewięć takich serwisów. W niniejszym artykule omówiono działające obecnie polskie otwarte repozytoria naukowe, analizując ich rozwój, wielkość zasobów i podstawowe funkcje. Badania ukończono 23 sierpnia 2016 r. Zdecydowano się na analizę jedynie takich inicjatyw, które gromadzą zasoby nowe, a nie – jak w przypadku licznie funkcjonujących w Polsce bibliotek cyfrowych – zdigitalizowane kolekcje dziedzictwa narodowego. W odnalezieniu polskich otwartych repozytoriów wykorzystano wykazy repozytoriów naukowych z portalu Uwolnij Naukę¹,

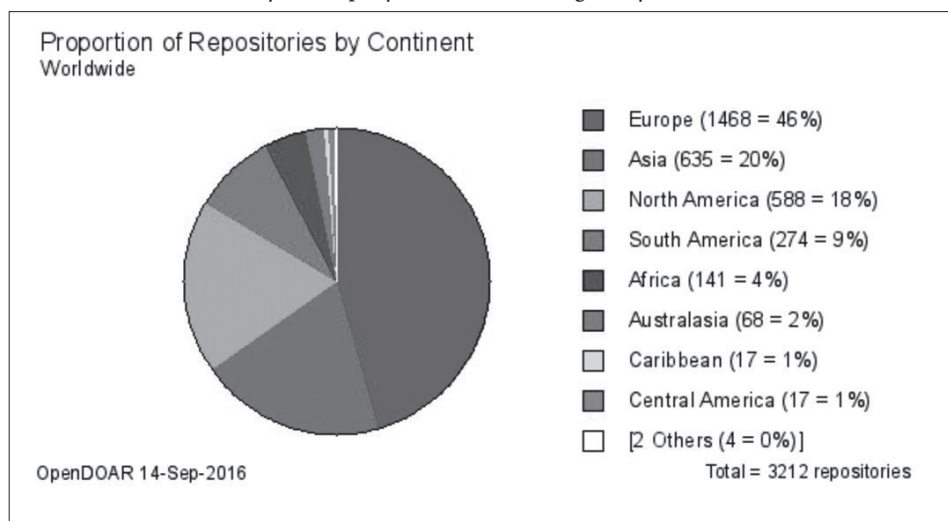
¹ <http://uwolnijnauke.pl/baza-wiedzy/>

EBIB² oraz Agregatora CEON³. Każdy z serwisów WWW repozytoriów cyfrowych przebadano oddzielnie. Dla przedstawienia liczby inicjatyw zagranicznych oraz funkcji repozytoriów polskich i obcych wykorzystano serwis Directory of Open Access Repositories (OpenDOAR)⁴ oraz literaturę przedmiotu. Liczbę publikacji, strukturę oraz lata powstania repozytoriów ustalano analizując ich strony WWW.

2. Rozwój oraz funkcje repozytoriów

Rozwój repozytoriów związany jest z procesem ewolucji systemu komunikacji naukowej w kierunku nadania znaczenia również nieformalnym, wirtualnym kanałom komunikacji. Od 2006 r. na całym świecie rośnie liczba repozytoriów OA – obecnie jest ich już ponad 3000, z czego najwięcej jest w Europie (Rys. 1)⁵.

Rys. 1. Repozytoria na świecie wg kontynentów

Źródło: OpenDOAR, dostęp: 14.09.2016.

Repozytorium, oprócz swoich funkcji edukacyjnych, upowszechniających, archiwizujących i zabezpieczających dorobek naukowy, może być traktowane jako platforma wydawnicza, daje ono bowiem możliwość archiwizowania kolekcji czasopism uczelnianych. Ciekawym zjawiskiem jest też wydawanie czasopism-nakładek (ang. *overlay journals*) bazujących na zasobie repozytorium. Jest to wysokiej jakości czasopismo Open Access, którego zasób znajduje się w jednym lub większej liczbie repozytoriów. Selekcjonuje ono

² http://www.ebib.pl/?page_id=673

³ <http://agregator.ceon.pl/>

⁴ <http://www.opendoar.org/>

⁵ Katalog OpenDOAR rejestruje repozytoria otwarte, ale również biblioteki cyfrowe gromadzące dziedzictwo kulturowe.

teksty dostępne w otwartym trybie. Bywa też tak, że część czasopism posiada zasób wydany głównie przez komercyjnych wydawców z odsyłaczami do pełnych tekstów zarchiwizowanych w repozytoriach w formie pre- lub postprintu. Przykładem czasopisma nakładki jest *Lund Medical Faculty Monthly*, które gromadzi artykuły z czasopism komercyjnych publikowane przez autorów Wydziału Medycznego na Lund University. Część uczelnianych repozytoriów tworzy dodatkowe usługi służące promocji naukowców. Jedną z nich jest tzw. e-portfolio, które daje możliwość umieszczenia swojego profilu w repozytorium. W jednym miejscu umieszczane są informacje o autorze (np. życiorys naukowy), prezentowane są publikacje naukowe, oraz popularnonaukowe, zdobyte granty, nagrody oraz zainteresowania naukowe. Takie usługi świadczą np. University of Rochester, Bond University oraz Digital Academic Repository Universiteit van Amsterdam (Rychlik, 2011, 12).

W wielu krajach istnieją instytucje koordynujące budowanie systemów informacyjnych nie tylko dla nauki, ale także dla edukacji. Przykładem bardzo dobrej praktyki w tym zakresie jest Wielka Brytania i działający w tym kraju Joint Information Systems Committee (JISC). Komitet JISC przeprowadził wiele badań związanych z Open Access, w tym także na temat modeli narodowych platform naukowych. W wyniku tych badań wyróżniono trzy rozwiązania (Bednarek-Michalska, 2011):

- model scentralizowany – metadane i zasoby są gromadzone w jednym miejscu,
- model rozproszony – istnieje wiele instytucjonalnych repozytoriów oraz wspólna wyszukiwarka,
- model agregacyjny lub hybrydowy – zasoby są gromadzone w różnych miejscach, ale metadane są agregowane w centralnej bazie danych i tam następuje proces wyszukiwania i ujednolicania zasobu.

Współcześnie tworzone są też narodowe portale zapewniające dostęp do zasobów naukowych, np. holenderski projekt NARCIS – The gateway to scholarly information in The Netherlands⁶ lub HAL⁷ – wielod dziedzinowe archiwum francuskie (Bednarek-Michalska, 2011, 51).

Przedstawiciele nauk ścisłych coraz częściej postulują rozszerzenie Open Access o udostępnianie w repozytoriach nie tylko artykułów, lecz również danych badawczych, co może znacząco wpłynąć na postęp naukowy. Powstają więc repozytoria danych badawczych (tzw. danych surowych) Tworzone przez wielkie konsorcja instytucji naukowych, centra badawcze a czasem biblioteki uniwersyteckie. Obecny system publikacji nie sprzyja upowszechnianiu danych, również sami naukowcy niechętnie je udostępniają. Dostępność danych jest także ograniczana przez uwarunkowania prawne oraz czynniki ekonomiczne i techniczne. Brak odpowiednich standardów publikacji surowych danych powoduje również, że ich gromadzenie, przetwarzanie i agregowanie jest utrudnione. W 2009 r. w Londynie podczas spotkania przedstawicieli British Library, Technical Information Center of Denmark, TU Delft Library, National Research Council's Canada Institute for Scientific and Technical Information (NRC-CISTI), California Digital Library, Purdue University oraz German National Library of Science and Technology postanowiono utworzyć stowarzyszenie zajmujące się upowszechnianiem informacji o danych badawczych. Pierwszym wykazem repozytoriów danych badawczych był serwis internetowy DataCite⁸ (Bednarek-Michalska, 2012).

⁶ <http://www.narcis.nl/>

⁷ <http://hal.archives-ouvertes.fr/>

⁸ <http://www.datacite.org/>

3. Polskie otwarte repozytoria naukowe

Autorce udało się ustalić, że w Polsce obecnie funkcjonują 33 otwarte repozytoria cyfrowe (Tab. 1). Mają one charakter archiwów gromadzących dorobek jednej uczelni, bądź wybranych jednostek naukowych uczelni wyższych i innych instytucji naukowych. Udostępniają materiały dydaktyczne oraz dorobek naukowy pracowników i doktorantów. Ich struktura odwzorowuje strukturę uczelni. Wyjątkiem jest Repozytorium UW, które gromadzi tylko rozprawy doktorskie. Materiały edukacyjne są udostępniane w ramach kolekcji wydziałowych w osobnych podkolekcjach. Ten rodzaj kolekcji cyfrowych rozwija się w Polsce bardzo aktywnie, zważywszy na to, że mają jeszcze krótką historię – pierwsze (repozytorium PCSS) powstało w 2006 r., ale najwięcej tego typu projektów zaczęto rozwijać w latach 2012–2013.

Tabela 1. Polskie otwarte repozytoria naukowe (stan na 23.08.2016)

Nazwa repozytorium	Liczba publikacji	Rok powstania
1	2	3
Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych Polskiej Akademii Nauk (RCIN)	58 566	2008
Repozytorium Politechniki Warszawskiej	57 170*	2013
Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego	28 404	2015
Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego (RUŁ)	16 819	2011
Repozytorium Uniwersytetu A. Mickiewicza (AMUR)	12 939	2009
Repozytorium Politechniki Krakowskiej (SUW)	8151	2009
Repozytorium Centrum Otwartej Nauki (CEON)	8727	2012
Repozytorium Krakowskiej Akademii im. A.F. Modrzewskiego (eRIKA)	7283	2013
Repozytorium Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (WIR)	7264	2014
Repozytorium Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie	4368	b.d.
Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku (RUB)	3928	2013
Repozytorium Uniwersytetu M. Kopernika w Toruniu (RUMAK)	3490	2012
Repozytorium Uniwersytetu im. Kazimierza Wielkiego	3292	2013
Repozytorium Politechniki Poznańskiej	1293	2011
Repozytorium Uniwersytetu Rzeszowskiego	1280	2013
Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego	1237	2013
Repozytorium Politechniki Łódzkiej (Cyrena)	1121	2015
Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego	1051	2012
Repozytorium Uniwersytetu Techniczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy	918	2011
Repozytorium Wiedzy Politechniki Wrocławskiej (SUW)	913	2014
Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II	910	2013

1	2	3
Repozytorium UP w Krakowie	848	b.d.
Repozytorium WSB-NLU	812	2013
Repozytorium IBB PAN	640	2010
Repozytorium Instytucjonalne PCSS	640	2006
Repozytorium Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi (ECNIS)	601	b.d.
Repozytorium Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach	556	2015
Repozytorium Wydziału Elektrycznego Politechniki Wrocławskiej (ENY)	430	2008
Biblioteka Cyfrowa Katedry Lingwistyki Formalnej UW	387	2008
Repozytorium Publikacji Naukowych Politechniki Śląskiej (Repolis)	353	2012
Otwarte Repozytorium Nauk Historycznych (Lectorium)	257	2014
Repozytorium Dolnośląskiej Szkoły Wyższej (oPUB)	257	2014
Repozytorium Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych	177	b.d.
* Baza wiedzy PW liczy 104823 obiektów, takich jak publikacje, opisy projektów, wydarzeń, profile naukowców. Samych publikacji jest 57 170.		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy danych z portalu Uwolnij Naukę, Agregatora CEON oraz witryn repozytoriów.

3.1. Repozytoria gromadzące dorobek pracowników i studentów pojedynczych uczelni

Obecnie największą tego typu inicjatywą jest Repozytorium Politechniki Warszawskiej, które stanowi integralną część systemu Bazy Wiedzy PW. W repozytorium archiwizuje się w wersji cyfrowej pełne teksty materiałów dokumentujących prowadzone prace, w tym: monografie, artykuły z czasopism, rozdziały z książek i raporty, patenty, a także teksty utworów stanowiących podstawę do nadawania stopni i tytułów naukowych, prace licencjackie i magisterskie, projekty badawcze. Repozytorium działa od 2013 r. Koncepcja i projekt techniczny oraz oprogramowanie Bazy Wiedzy PW – OMEGA-PSIR zrealizowane zostały na Wydziale Elektroniki i Technik Informacyjnych PW w ramach projektu SYNAT⁹. Do dużych inicjatyw tego rodzaju należy również Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego (RUŁ), które zajęło czwarte miejsce wg międzynarodowego Ranking Web of Repositories¹⁰ w kategorii repozytoriów polskich oraz pierwsze miejsce na liście Agregatora Centrum Otwartej Nauki (CEON)¹¹ w kategorii repozytoriów o największej liczbie dokumentów. Jednym z pierwszych, wzorcowych i bogatych w zasoby repozytoriów instytucjonalnych jest

⁹ Projekt był realizowany w Polsce w okresie 08.2010–08.2013. Jego celem było utworzenie platformy dla sieciowych zasobów wiedzy dla nauki, edukacji.

¹⁰ <http://repositories.webometrics.info/>, stan na lipiec 2016

¹¹ Informacja ze strony repozytorium RUŁ, <http://repozytorium.uni.lodz.pl>

też utworzone w 2009 r. Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza — AMUR. Według wspomnianego rankingu Ranking Web of World Repositories, repozytorium AMUR zajęło 287 miejsce wśród najlepszych repozytoriów na świecie. Te cztery projekty są najzasobniejsze w dokumenty spośród polskich repozytoriów pojedynczych instytucji, jednak liczba materiałów cyfrowych zgromadzonych w Repozytorium PW jest kilkakrotnie większa niż wszystko, co udostępniono w ramach trzech pozostałych inicjatyw.

Kolejną grupę projektów stanowią archiwa liczące kilka tysięcy zbiorów. Największe z nich to Repozytorium Politechniki Krakowskiej (RPK) udostępniające zasoby naukowe oraz dydaktyczne autorstwa pracowników i studentów PK, a także publikacje wydawane przez wydawnictwo uczelni oraz cyfrowe wersje zbiorów Biblioteki Politechniki Krakowskiej (BPK). Następne pod względem liczebności zasobów są Repozytorium Krakowskiej Akademii im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (eRIKA) oraz zapoczątkowane w 2014 r. Repozytorium Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu (WIR), które udostępnia już ok. 8 tys. publikacji. Mniej więcej o połowę mniej zasobów udostępnia Repozytorium Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, Repozytorium Uniwersytetu w Białymstoku, Repozytorium UKW, a także Repozytorium Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – RUMAK. Prawie wszystkie powstały w latach 2012–2013 i rozwijają się w podobnym tempie – kolekcja każdego z nich liczy ok. 3 tys. dokumentów, oprócz inicjatywy warszawskiej AWF udostępniającej ponad 4300 publikacji. Z kolei projektem koordynowanym przez UW oraz Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego (ICM), a więc również służącym całej uczelni, jest Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego (RUW). Jednak inicjatywa ta, jak już wspomniano, ogranicza swoją działalność tylko do udostępniania kolekcji rozpraw doktorskich. W przyszłości twórcy RUW zamierzają rozszerzyć jego zasób o inne materiały (artykuły, książki, materiały dydaktyczne i pokonferencyjne)¹².

Do grupy repozytoriów instytucjonalnych o mniejszych kolekcjach (ok. 1000) zaliczają się: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Techniczno-Przyrodniczego w Bydgoszczy, Uniwersytetu Wrocławskiego, Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University w Nowym Sączu (WSB-NLU) – uwzględniono w niej również uczelnie partnerskie (Sidor, 2014), Repozytorium Publikacji Naukowych Politechniki Śląskiej, Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Dolnośląskiej Szkoły Wyższej oPUB, Polsko-Japońskiej Wyższej Szkoły Technik Komputerowych oraz Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II. Bogatym w zasoby jest Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego. Liczy obecnie ponad 28 tys. pozycji, jednak przeważającą część tej kolekcji stanowi bibliografia prac pracowników uczelni, która z czasem będzie uzupełniana o pełne teksty publikacji. Publikacje pełnotekstowe udostępniane są w odrębnym dziale *Zasoby repozytorium*, który w sierpniu 2016 r. liczył nieco ponad 1000 pozycji.

Obok repozytoriów instytucjonalnych, które powstają na wyższych uczelniach dla wszystkich ich jednostek, w Polsce tworzone są odrębne kolekcje cyfrowe dla poszczególnych instytutów naukowych i badawczych. W 2006 r. powstało Repozytorium Poznańskiego Centrum Superkomputerowo-Sieciowego (PCSS). Znajduje się w nim 640 publikacji dotyczących m.in. systemu dLibra, usług sieciowych, tworzenia środowiska informacyjnego bibliotek cyfrowych. Do repozytoriów obejmujących prace jednego wydziału

¹² Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego, <http://depotuw.ceon.pl/browse?type=title>

należy uruchomiona w 2008 r. Biblioteka Cyfrowa Katedry Lingwistyki Formalnej UW. Do omawianej grupy zalicza się również Repozytorium Wydziału Elektrycznego Politechniki Wrocławskiej (ENY) oraz Repozytorium Instytutu Biochemii i Biofizyki PAN (IBB PAS)¹³. W Polsce funkcjonuje też Repozytorium Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi (ECNIS). Zbiory wymienionych repozytoriów nie przekraczają kilkuset pozycji.

3.2. *Repozytoria współtworzone przez wiele instytucji*

Obok repozytoriów instytucjonalnych, które są prowadzone przez pojedyncze instytucje w Polsce obecne są również kolekcje cyfrowe, które obejmują zespoły zasobów kilku lub kilkunastu różnych instytucji naukowych. Obecnie funkcjonuje kilka takich repozytoriów, z czego jedno wpisuje się w szerszą inicjatywę międzynarodową.

Do tej grupy repozytoriów należy Repozytorium Cyfrowe Instytutów Naukowych Polskiej Akademii Nauk (RCIN). Założeniem projektu jest utworzenie ponadregionalnego i multidyscyplinarnego repozytorium cyfrowego złożonego ze zdigitalizowanych materiałów archiwalnych, publikacji naukowych, dokumentacji badań oraz piśmienniczego dziedzictwa kulturowego wyselekcjonowanych ze zbiorów 16 polskich instytutów naukowych oraz ich bibliotek tworzących Konsorcjum (RCIN, 2014). RCIN funkcjonuje od 2008 r. i obecnie daje dostęp do ok. 60 tys. dokumentów.

Sieć Doskonałości ECNIS¹⁴ (Environmental Cancer Risk, Nutrition and Individual Susceptibility – Rak Środowiskowy, Dieta i Indywidualna Wrażliwość) rozpoczęła działalność w 2005 r. w ramach Szóstego Programu Ramowego Badań i Rozwoju Unii Europejskiej. Zrzesza ona przedstawicieli europejskich ośrodków naukowych zajmujących się badaniami nad rakiem środowiskowym z 13 krajów (Belgia, Dania, Finlandia, Grecja, Holandia, Hiszpania, Francja, Niemcy, Polska, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania, Włochy). Celem jej założycieli było stworzenie trwałej struktury instytucji partnerskich, umożliwiającej prowadzenie wspólnych badań nad rakiem. Wśród uczestników programu w 2007 r. powstała idea budowania otwartego repozytorium dziedzinowego zawierającego dokumenty będące wynikiem wykonanych prac. Koordynatorem działań sieci jest Instytut Medycyny Pracy (IMP) w Łodzi, a Bibliotece Naukowej IMP powierzono zadania związane z administrowaniem repozytorium (Przyłuska et al., 2007). Repozytorium ECNIS jest otwartym archiwum dokumentów, daje możliwość zamieszczania pre- i postprintów, raportów i prezentacji oraz wyników badań i materiałów źródłowych. Celem utworzenia repozytorium ECNIS było jak najszybsze archiwizowanie prac naukowych i udostępnianie ich szerokiej opinii publicznej. System wykorzystuje najnowsze zasady udostępniania pełnych tekstów dokumentów, posiada funkcję autoarchiwizacji, system alertów o nowych publikacjach, pozwala na tworzenie bezpośrednich połączeń do serwisów społecznościowych typu Connotea, Delicious, Citeulike, Facebook, zakładanie indywidualnych stron dla autorów, które informują o zainteresowaniach badawczych i dorobku publikacyjnym. Wpisuje się tym samym w nurt przemian otwartości w komunikacji naukowej. Jest pierwszym repozytorium tego typu budowanym przez polskie biblioteki (Przyłuska & Radomska, 2010).

¹³ W sierpniu 2016 r. strona była nieaktywna.

¹⁴ ECNIS, <http://ecnis.openrepository.com/ecnis/>

Instytucje naukowe, które nie prowadzą własnego repozytorium, mogą skorzystać z Repozytorium CEON (Repozytorium Centrum Otwartej Nauki) prowadzonego przez ICM UW. W tym repozytorium prace mogą zamieszczać, przechowywać i publicznie udostępniać wyłącznie zarejestrowani autorzy będący osobami fizycznymi. We współpracy z Biblioteką Uniwersytecką w Warszawie CEON prowadzi również repozytorium UW. W Archiwum CEON prezentowana jest też kolekcja wybranych książek z zakresu humanistyki i nauk społecznych, zdigitalizowaną w 2007 r. oraz serwis „Otwórz książkę”. Jest to cyfrowa kolekcja współczesnych książek naukowych, w której skład wchodzi przede wszystkim książki niedostępne w wersji drukowanej, poszukiwane ze względu na wartość naukową i edukacyjną. Obecnie serwis udostępnia ponad 300 tytułów, przede wszystkim z nauk społecznych (socjologia, psychologia, ekonomia i in.) oraz humanistycznych (historia, kulturoznawstwo, literaturoznawstwo)¹⁵.

Dla nauk humanistycznych powstaje od 2014 r. repozytorium dziedzinowe – Lectorium (Otwarte Repozytorium Nauk Historycznych)¹⁶. Materiały prezentowane są w sześciu głównych działach tematycznych: historia, archeologia, historia sztuki, bibliologia i informacja naukowa, etnologia i antropologia kulturowa oraz muzykologia. Lectorium jest wspólnym projektem Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego oraz ICM UW.

W Polsce działa też Agregator Centrum Otwartej Nauki¹⁷. Jest to wspólny punkt dostępu do zasobów polskich otwartych repozytoriów. Zapewnia ich większą widoczność, szerszą dostępność i łatwiejsze wyszukiwanie. Pozwala na przeszukiwanie polskich repozytoriów wg tytułu, daty publikacji, języka i typu. Niestety, nie wszystkie archiwa są w nim zarejestrowane. Aktualnie (sierpień 2016 r.) agregator rejestruje 19 repozytoriów i ok. 65 tys. pozycji. Agregator nie rejestruje zbiorów kilkunastu polskich zasobów tego rodzaju. Dobrym źródłem informacji o polskich repozytoriach otwartych jest też baza wiedzy serwisu Uwolnij Naukę zawierająca obszerną listę (31 pozycji) takich projektów.

4. Podsumowanie

Obecnie otwarte repozytoria w Polsce zgromadziły ok. 27 tys. różnorodnych zasobów, przede wszystkim prac dyplomowych i doktorskich, artykułów z czasopism oraz materiałów dydaktycznych. Omawiane projekty rozwijają się bardzo aktywnie, zważywszy na ich krótką historię. Tworzone są przez uczelnie publiczne i niepubliczne, stanowią efekt wspólnych inicjatyw różnych jednostek naukowych bądź są projektami pojedynczych instytutów naukowo-badawczych. Ich liczba stale rośnie. Większość z nich wykorzystuje oprogramowanie Open Source, szczególnie Dspace i EPrints. Część z nich funkcjonuje na specjalnie utworzonych własnych platformach informatycznych. Często wykorzystywane jest oprogramowanie dLibra.

Do zasobów repozytoriów można przekazywać materiały, do których prawa należą do naukowców lub ich rodzimych instytutów (np.: sprawozdania, raporty, analizy, wyniki badań, publikacje wydawnictw uczelnianych). W przypadku opublikowania pracy u komercyjnego wydawcy należy upewnić się czy posiada się prawo do zamieszczenia jej w repozytorium.

¹⁵ Otwórz książkę, <http://otworzksiazke.pl>

¹⁶ Lectorium, <http://lectorium.edu.pl/pl/>

¹⁷ Agregator CEON, <http://agregator.ceon.pl/>

Pomocą może służyć portal SHERPA, w którym znajdują się informacje o warunkach umieszczania w repozytoriach materiałów, opublikowanych wcześniej u danego wydawcy. Zasady przestrzegania prawa autorskiego powinny być opisane i udostępnione na platformie repozytorium (Rychlik & Karwasińska, b.d.).

Tworzenie repozytoriów przynosi wiele korzyści dla uczelni. Należą do nich m.in. wzrost jej prestiżu jako skutek zwiększenia widoczności w sieci wyników badań naukowych prowadzonych na wydziałach, promowanie kadry naukowej, wspieranie edukacji studentów poprzez ułatwienie im dostępu do materiałów dydaktycznych. Autorzy deponujący prace w otwartych repozytoriach mogą również zaobserwować różne korzyści z tego faktu, np. wzrost cytowalności prac umieszczonych w otwartym dostępie, zwiększenie „widoczności” w sieci dorobku naukowego – prace umieszczane w repozytoriach są indeksowane przez światowe wyszukiwarki np. Google Scholar, powszechność i szybkość dostępu do badań oraz możliwość utworzenia cyfrowego CV – prezentacja własnego dorobku z dostępem do pełnych tekstów. Coraz powszechniej obiektem zainteresowania są tzw. dane surowe (ang. *raw data*), czyli dane badawcze przetworzone w niewielkim stopniu, np. dokumenty finansowe, filmy, fotografie, nagrania audio, notatki, pamiętniki, rysunki, statystyki demograficzne i ekonomiczne, itp. Tak rozumiane dane przeciwstawione są opracowaniom, czyli tradycyjnym publikacjom naukowym, fachowym, publicystycznym, jak artykuły, eseje, książki, podręczniki, raporty, referaty. Powstaje coraz więcej archiwów surowych danych, co pozwala na wielokrotne wykorzystanie tych samych danych w wielu badaniach. Jest to jednak temat na odrębne opracowanie.

Bibliografia

- Bednarek-Michalska, B. (2011). *Rola bibliotek naukowych we wdrażaniu rozwiązań otwartych. Repozytorium Open Access – model dla uczelni* [online]. [19.05. 2016], http://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i5/i7/i8/i0/r5780/BednarekMichalskaB_RolaBibliotek.pdf
- Bednarek-Michalska, B.(2012) Repozytoria surowych danych – dlaczego biblioteki powinny je znać? [online]. *Biuletyn EBIB*, 135,[20.11.2015], http://www.nowyebib.info/images/stories/numery/135/135_michalska_.pdf
- Karwasińska, E. (2012). Polskie repozytoria otwarte. [online] *Biuletyn EBIB*, 20.08.2016], <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/157/296>
- Przyłuska J.; Radomska, A. (2010). Repozytorium tematyczne publikacji powstałych w ramach sieci doskonałości ECNIS [online]. *Forum Bibl. Med.*, 1(5), [29.08.2016], <http://cybra.lodz.pl/Content/4644>
- Przyłuska J.; Radomska, A.; Kłosiński, R. (2007). Budowanie repozytorium dziedzinowego – doświadczenia Biblioteki Naukowej Instytutu Medycyny Pracy w Łodzi i Biblioteki Politechniki Łódzkiej [online]. W: *EBIB Materiały konferencyjne nr 18*. [29.08.2016], http://www.ebib.pl/publikacje/matkonf/mat18/przyluska_radomska_klosinski.php
- RCIN (2014). Informacje o Projekcie RCIN [online], [29.08.2016], <http://www.rcin.org.pl/dlibra/text?id=aboutRCIN>
- Rychlik, M.; Karwasińska, E. (b.d.). *Repozytoria otwarte – zielony kanał Open Access* [online]. [24.08.2016], <http://elearning.pwste.edu.pl/moodle/mod/book/view.php?id=93&chapterid=28>
- Rychlik M. (2011). *Co repozytorium instytucjonalne oferuje swojej społeczności akademickiej? – na przykładzie repozytorium AMUR oraz repozytoriów na świecie* [online]. [29.08.2016], <http://fbc.pionier.net.pl/details/nn2Zvh5>
- Sidor, M. (2014). *Repozytorium instytucjonalne – jego funkcje i narzędzia w komunikacji naukowej w oparciu o doświadczenia WSB – [Preprint]* [on-line]. [29.08.2016], <http://repozytorium.wsb-nlu.edu.pl/handle/11199/4384>

Polish Institutional Repositories as a Place for Open Scientific and Educational Resources

Abstract

Purpose/Thesis: Open digital repositories are rapidly developing type of information sources for science and education. The aim of this article is to discuss the results of research on the current state of digital repositories maintained by universities and other research institutions in Poland.

Approach/Research methods: Polish digital repositories were described in terms of their current state of development, abundance, structure, collections and functions. It was decided to analyze only the digital collections recording new resources, and not - as in the case of many digital libraries in Poland – digitized collections of national heritage. The repositories in question were selected based on the list of repositories from the following web portals: Uwolnij Naukę, EBIB and CEON database aggregator. Each website was analyzed individually. Data from OpenDOAR was used to present some statistical background for this type of projects in Poland.

Results and conclusions: The author found 33 currently available open digital repositories in Poland. They provide access to approximately 270,000 resources of various types, mostly theses and dissertations, journal articles and teaching materials. Open digital repositories are developing very actively, given that they have a very short history. Creating and maintaining digital repositories by the universities brings many benefits such as leveraging reputation as a result of increased visibility of the scientific research conducted at the departments, promoting the academic staff, supporting the students by facilitating their access to teaching materials.

Originality/Value: The results of the analysis of Polish digital repositories shows their current state of development and may encourage researchers to deposit their works there and use repository resources in their research process.

Keywords

Open Access. Polish institutional repositories. Polish domain repositories. Digital resources.

Dr hab. EWA GŁOWACKA pracuje w Instytucie Informacji Naukowej i Bibliologii UMK. Obecnie jest jego dyrektorem. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół elektronicznych zasobów informacji, zarządzania jakością i oceną jakości zasobów informacyjnych, zarządzania informacją, zarządzania wiedzą, architektury informacji.

Kontakt z autorką:

egt@umk.pl

Instytut Informacji Naukowej i Bibliologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ul. Władysława Bojarskiego 1

87–100 Toruń